Ю.І. Петрова

СПЕЦИФІКА СУЧАСНОГО ДІАЛЕКТУ ВЕРХНЬОГО ЄГИПТУ

Актуальними завданнями молодої галузі арабістики – ареальної діалектології – є виявлення діалектних ареалів, класифікація територіальних ідіомів у їхніх межах, виявлення закономірностей мовних контактів, картографування пасом ізоглос. В арабістиці перші серйозні кроки в цьому напрямку були зроблені дослідниками П. Бенштедтом та М. Войдіхом, які втілили результати своїх польових досліджень у Єгипті в діалектному атласі ("Die ägyptisch-arabischen Dialekte"), що містить 560 мап і є першою спробою застосування в арабській діалектології досягнень і теоретичних положень європейської діалектної географії. До моменту його публікації (1985 р.) єдиною картографічною працею з арабістики був атлас діалектів Сирії і Палестини Г. Бергштрессера (1915 р.). На жаль, розвиток досліджень у цій галузі гальмується такими чинниками, як важкодоступність багатьох районів, напружена соціально-політична ситуація в деяких країнах, негативне ставлення до діалектологічних досліджень із боку місцевої влади. Тому арабська діалектологія досі перебуває на периферії афразійських досліджень і ще не зробила істотного внеску в загальну теорію діалектної географії [Behnstedt 2006, *583*].

З початку формування діалектології як галузі арабістики основну увагу дослідників було прикуто до Єгипту як країни з багатою культурою та цікавою і доволі складною мовною ситуацією. Саме в Єгипті наприкінці XIX ст. з'явилися перші діалектологічні праці (практичні посібники та нариси граматичної системи), створені західними авторами (не обов'язково філологами), які там працювали. Проте всі ці праці присвячені лише столичному койне. У 1930-х рр. німецький антрополог Г. Вінклер здійснив першу спробу класифікації територіальних розмовних варіантів Єгипту на основі досліджень його матеріальної культури. Хоча його висновки базувалися лише на лексичних особливостях і одній фонологічній рисі (реалізації фонеми *q*), було встановлено низку важливих ізоглос. Уперше картографічне оформлення результатів діалектологічних досліджень у Єгипті було здійснено в 1961 р. єгипетським дослідником Ф. Абу-ль-Фадлом у його праці, присвяченій сільським говіркам мухафази (губернаторства) Шаркія [Woidich 1996, *326*].

У радянській та пострадянській арабістиці не існує жодної праці, в якій були б представлені класифікація єгипетських ідіомів та загальний огляд їхніх типологічних характеристик. Як правило, побіжно згадуються лише три групи діалектів, які розрізняють за найбільш загальними фонетичними й типологічними ознаками, – північна, південна та східна. Однак, враховуючи вищезгадані картографічні досягнення в цій галузі, неможливо обмежуватися такою застарілою класифікацією. Крім того, виявлення конкретних мовних ареалів у межах однієї країни дає змогу виділити конкретні об'єкти дослідження і спрямувати зусилля на їхнє вивчення. Традиційно об'єктом дослідження виступає діалект Нижнього Єгипту, зокрема Центральної Дельти з її найпрестижнішим і найпоширенішим ідіомом – столичним койне. На побутовому рівні його часто ототожнюють із діалектом Єгипту взагалі, оскільки він є загальнозрозумілим мовним варіантом не лише в Єгипті, а й поза його межами. Існування інших специфічних та типологічно відмінних говірок, як правило, береться до уваги дуже рідко. Найважливішим із таких периферійних ідіомів є діалект Верхнього Єгипту, який відображає історичний шлях та етнокультурну специфіку цього регіону.

На сьогодні дослідження діалекту Верхнього Єгипту представлене лише двома англомовними монографіями [Khalafallah 1969; Nishio 1994] та кількома дисертаціями [Dawood 1949; Masḷūḥ 1968; Doss 1981]. Перша з монографій є описовою граматикою і вважається класичною працею, незважаючи на її невеликий обсяг та подання матеріалу винятково в термінах структурної лінгвістики. До моменту її публікації про структуру діалекту Верхнього Єгипту науковцям не було відомо майже нічого. Цінність її полягає в тому, що автор сам є носієм досліджуваного діалекту. Друга –

присвячена конкретному ідіому – говірці м. Кифт мухафази Кена – і являє собою її всебічний опис на фонетичному, граматичному та лексичному рівнях із залученням історичної та іншої екстралінгвістичної інформації. Більша частина монографії представлена тематичним глосарієм. Цікавим фактом є те, що її японський автор здійснив польові дослідження цього діалекту в іншому регіоні – на Синаї – завдяки лише трьом інформантам-вихідцям із зазначеного верхньоєгипетського міста. Об'єктом дослідження було обрано саме цю говірку через важливу історичну та географічну роль м. Кифт як пункту, розташованого на найкоротшому торговельному шляху між Нілом і Червоним морем та паломницькому шляху до Мекки [Nishio 1995, *173*]. Актуальність цієї праці і в тому, що досліджувана говірка раніше не була зафіксована в жодних письмових джерелах і введений у науковий обіг новий матеріал значно збагатив арабську діалектологію.

Насамперед необхідно визначити кордони, в межах яких функціонує діалект Верхнього Єгипту. Протягом усього періоду існування діалектології як науки вчені намагаються з'ясувати причини (як лінгвістичні, так і екстралінгвістичні) формування певних міждіалектних або міжмовних кордонів, які на картах позначаються як лінії ізоглос. Ці причини можна звести до: а) чинників фізичної географії (наявність річок, гір, пустель, які перешкоджають інтенсивним контактам різних груп населення); б) історичних причин (наслідки міграцій, завоювань); в) політичних чинників (становлення державних кордонів у різні історичні періоди); г) етнокультурних; д) внутрішньомовних. У переважній більшості випадків географічне розташування ідіомів визначається під впливом не якогось одного чинника, а їхньої сукупності [Durrell 1990, *512–514*]. У випадку з єгипетською ситуацією географічний чинник відігравав домінантну роль упродовж багатотисячолітньої історії країни. Населення північної та південної частин концентрувалося на невеликих територіях, поділених просторами пустелі. До того ж місцевість Верхнього Єгипту гориста, що створює умови для більшого діалектного розмаїття. Наприклад, оскільки східний берег Нілу в Середньому Єгипті не має торговельних маршрутів, там досі функціонує стара форма аналітичного генітива *šugl* замість стандартного для Єгипту *bitā'*, який поширився в тому числі на протилежному правому березі [Woidich 1996, *350*].

Враховуючи той факт, що протягом всієї своєї історії Єгипет існував як централізована об'єднана держава, не дивно спостерігати спадковість мовної ситуації в територіальному розподілі її ідіомів. На це проливає світло матеріал коптської мови, яка розпадалася на п'ять діалектів, що, у свою чергу, формували дві основні групи: 1) діалекти Верхнього Єгипту: а) саїдський (основний); б) ахмімський (район м. Ахмім); в) субахмімський (ас'ютський); г) фаюмський; 2) нижньоєгипетський (бохайрський) [Kāmil 2000, *100*].

У мовному ландшафті сучасного Єгипту дослідники виділяють три типи пасом ізоглос: основні (major borders), середні (medium borders) та другорядні (minor borders) [Wilmsen, Woidich 2007]. Перші з них позначають лінії зламу між головними ареалами долини Нілу, діалекти яких мають найбільший ступінь розходження. Таких ліній дві – на південь від Каїра (межа між діалектами Дельти та Середнього Єгипту, яка вважається історичним кордоном між двома частинами країни) і на південь від Ас'юта (межа між діалектами Середнього та Верхнього Єгипту). Таким чином, лінгвістична мапа Єгипту демонструє три основних діалектних масиви, в межах яких існують дрібніші територіальні говірки (детальніше про загальну класифікацію територіальних ідіомів Єгипту див. [Петрова 2008]).

До моменту публікації ґрунтовних досліджень П. Бенштедта та М. Войдіха територією поширення діалекту Верхнього Єгипту вважався весь просторий регіон долини Нілу південніше Каїра до кордону із Суданом. Однак дослідники вперше виділили територіальний ідіом Середнього (Центрального) Єгипту як окремий діалектний масив, статус якого прирівняний до головних ідіомів Верхнього та Нижнього Єгипту. Раніше його, як правило, не відрізняли від діалекту Верхнього Єгипту та позначали іноді як "північний *Ṣa'īdi*" (від терміна "*aṣ-Ṣa'īd*", що застосовується як автохтонна назва Верхнього Єгипту – території на південь від Каїра до кордону із Суданом). Перша спроба поділу цього територіального ідіому на дві групи зустрічається у першій відомій праці про ідіом Верхнього Єгипту [Khalafallah 1969], згідно з якою діалект *Ṣa'īdi* поширений одразу

на південь від Каїра і має північну *Ṣa'īdi* (Гіза, Бені Суейф, Ель-Мінья, Ель-Файюм) та південну *Ṣa'īdi* (Ас'ют, Гірга, Кена та Асуан) діалектні групи. Подальші дослідження [Abou-Seida 1971, *36–37*; Nishio 1994, *25*] спиралися на цю класифікацію.

Зараз розрізнюють дві основні частини цього регіону: від південних окраїн Гізи до м. Абу Тіг (25 км південніше Ас'юта) і від м. Абу Тіг до м. Асуан. Південними околицями Ас'юта проходить найважливіша ізоглоса [Woidich 1996, *330*]. Водночас перехідна зона між діалектами північної і південної груп Середнього Єгипту залишається остаточно нез'ясованою, оскільки перша з них демонструє риси, відсутні як у діалекті Нижнього Єгипту, так і в другій групі (як-от "синдром *bukaṛa*" – розбиття консонантного кластера, в якому другим приголосним є *r*), а з другого боку – має спільні особливості з діалектом Нижнього Єгипту (як-от реалізація *q* та *ǧ* через ' та *g* відповідно, форма *kitīr* 'багато') [Behnstedt 2006, *586*]. На сьогодні приблизним кордоном між північним і південним ідіомами Середнього Єгипту вважається територія на 20 км південніше м. Бені Суейф [Wilmsen, Woidich 2007, *5*].

Південну частину долини Нілу вищезгадані дослідники поділили на чотири діалектні зони з відповідними говірками (див. табл. 1). Лінгвістична картина цього регіону є набагато строкатішою, ніж Дельта та північна частина долини Нілу загалом (згадаймо, що і коптський верхньоєгипетський саїдський діалект мав підгрупи, на відміну від більш-менш уніфікованого бохейрського), і досліджені райони в межах відповідних ареалів демонструють значні діалектні відмінності, що ускладнює визначення діалектного ядра кожного з цих районів [Woidich, Behnstedt 1980, *181*]. Саме тому дослідники не дали конкретних назв дрібнішим діалектним зонам у межах цього ареалу. Основним і найпоширенішим діалектом Верхнього Єгипту є говірка № 1, яка різко контрастує з говіркою № 4, спорідненою із суданськими ідіомами [Wilmsen, Woidich 2007, *5*]. За словами Дж. Овенса, "існує небагато арабомовних регіонів із таким діалектним розмаїттям", хоча ця специфіка виявлялася сильніше в минулому, ніж зараз [Owens 2003, *729*]. Зокрема, на матеріалі дослідження Т. Нішіо можна зробити висновок, що діалектне мовлення інформантів молодого покоління (19 і 27 років) із м. Кифт демонструє поступовий зсув у бік каїрського койне, чого не можна сказати про мовлення старших (50 років) інформантів.

На всій території проживання осілого населення Єгипту міський тип діалектів переплітається із сільськими говірками. Ареали поширення цих діалектних груп у цілому відповідають загальній класифікації єгипетських ідіомів. Верхньоєгипетські селяни позначаються як *ṣa'ayda*, нижньоєгипетські – як *fallaḥīn* [Woidich 1996, *326*].

Таблиця 1. Класифікація ідіомів долини Нілу південніше Каїра

Діалект Середнього (Центрального) Єгипту	
1) група говірок північної частини Середнього Єгипту	а) південь мухафази Гіза; мухафази Ель-Файюм та Бені-Суейф б) від м. Ель-Фашн до мухафази Ель-Мінья
2) говірка південної частини Середнього Єгипту	від мухафази Ель-Мінья до мухафази Ас'ют
Діалект Верхнього Єгипту	
1) говірка на південь від Ас'юта (мухафаза Сохаг) до м. Луксор 2) говірка від м. Наг Хаммаді до мухафази Кена 3) говірка від західного берега Луксора до м. Есна (*B'ēri*) 4) говірка від м. Есна до мухафази Асуан	

Лінгвістична своєрідність ареалу Верхнього Єгипту полягає в тому, що його говірки генетично пов'язані як з аравійськими та суданськими, так і з діалектом західної Дельти. Як вважає переважна більшість дослідників, арабомовне населення Верхнього Єгипту сформувалося внаслідок постійного припливу іммігрантів – носіїв різних діалектів, завдяки контактам між якими сформувалися змішані говірки.

Чинник міграції населення відіграв надзвичайну роль у становленні мовної ситуа-

ції в арабському світі та є однією із причин, які ускладнюють складання діалектних атласів і визначення конкретних ареалів поширення певних явищ. К. Ферстеєх пояснює успішну арабізацію Нижнього Єгипту впродовж перших трьох століть після арабського завоювання переселенням значної кількості бедуїнів на ці території [Versteegh 1997]. Бедуїнське мовлення вважають „наріжним каменем" сучасних діалектів завдяки тому впливу, який мали інтенсивні контакти між осілим та кочовим населенням у різних регіонах. Бедуїнські діалекти поділяють на східні й західні. Межа між ними майже збігається з єгипетсько-лівійським кордоном. У регіонах, населення яких сформувалося під впливом міцного бедуїнського демографічного субстрату, діалекти демонструють велику кількість відповідних мовних особливостей [Abu-Haidar 2006, *269*]. Низка міських говірок Верхнього Єгипту навіть не укладається у традиційну класифікацію осілих діалектів, оскільки у структурному відношенні вони є ближчими до бедуїнських [Miller 2004, *185*].

"Бедуїнізація" досі спостерігається не лише на мовному рівні, а і в соціально-культурному відношенні. Зокрема, мешканці Нижнього й Верхнього Єгипту ідентифікують себе як окремі територіально-соціальні групи. Остання має дещо негативну репутацію в очах населення Нижнього Єгипту через свої племінні звичаї (як-от поширена кровна помста за вбивство родича), консервативний спосіб життя та нижчий рівень освіченості. За нашими спостереженнями, консерватизм виявляється і в мовній сфері – мешканці Верхнього Єгипту неохоче підлаштовуються під престижне каїрське койне, перебуваючи у столиці. Навіть інтелігенція часто дотримується характерної ознаки рідного діалекту – реалізації африкати *ǧ*, що в очах каїрців є ознакою крайнього консерватизму. Мешканці Нижнього Єгипту (передусім освічені каїрці) загалом оцінюють мову своїх південних земляків як *lahga ti'īla* 'грубий діалект'.

Про лінгвістичні наслідки міграції в Єгипті дають уявлення, з одного боку, говірки мухафази Шаркія у східній Дельті, які мають низку характерних особливостей бедуїнських діалектів Синаю та Палестини, що проникли разом із хвилею масової міграції у XII ст., а з другого – говірки західної Дельти, які впродовж XII–XVIII століть зазнавали постійного впливу бедуїнських (здебільшого лівійських) діалектів Магрибу [Behnstedt 2006, *586*, *589*].

У III ст. гіджри велика кількість бедуїнів емігрували з Аравії і до Верхнього Єгипту, що, у свою чергу, заклало основу для поступової арабізації цього регіону. На думку дослідників, до XV ст. місцевість на південь від Ас'юта навряд чи була густозаселеною, і просторі території займала пустеля. У процесі їхнього подальшого заселення важливу роль, як і на сході Дельти, відіграли бедуїни. На це також вказують топоніми бедуїнського типу. Зокрема, для південної частини долини Нілу (передусім мухафаз Сохаг і Ас'ют) є характерним тип назв, який став звичним лише із XVI ст., а саме утворення з *"Naǧ'"* (як-от *Naǧ' Ḥammādi*) [Woidich, Behnstedt 1980, *181*]. Історичні дані також проливають світло на цей процес. Зокрема, у XIV–XV століттях Верхній Єгипет сильно постраждав від епідемії чуми і кількість населених пунктів у ньому становила лише 77 порівняно з 438 у Нижньому Єгипті. У зв'язку з цим османська влада вирішила компенсувати людські втрати за допомогою іммігрантів, переважно з Магрибу [Behnstedt 2006, *589*]. На думку П. Бенштедта та М. Войдіха, особливості діалекту південної частини долини Нілу свідчать про те, що там поселилися саме західні бедуїни [Woidich, Behnstedt 1980, *186*]. Найбільш специфічною є верхньоєгипетська говірка № 3 (див. табл. 1) [Woidich 1996, *330*], яку інакше позначають як *B'ēri*. У діалектному атласі її виділено в окрему підгрупу через сильний фонетичний і морфологічний бедуїнський субстрат [Woidich 2006, *299*].

Втім, М. Войдіхом на західному березі Луксора, в центрі ареалу поширення ідіома *B'ēri* було виявлено коптське селище *'Izbit al-Basīli*, говірка якого не піддалася бедуїнізації. Спроби пояснити це явище релігійним чинником не дали результатів [Abu-Haidar 2006, *271*]. Згідно з однією з версій М. Войдіха, коптське населення, на відміну від оточуючого мусульманського, не вступало в контакти з бедуїнськими іммігрантами і тому не сприйняло говірку *B'ēri*. Ідіом цього селища аналогічний основній верхньоєгипетській говірці № 1. Іншим поясненням може бути припущення, що селище відносно молоде і засноване коптами зі східного берега, які прибули туди для відродження та обслуговування старого монастиря [Woidich 1996, *342*].

Характерним свідченням бедуїнського субстрату є топоніми бедуїнського походження – назви селищ, які починаються з "*Banī...*", "*'Awlād...*", "*Nazlit...* " або утворені за моделями *al-Fa'ālil*, *al-Fa'ālila*, *al-Fulānāt* [Woidich, Behnstedt 1980, *179*]. Останні сконцентровані на сході Дельти і на півдні країни. Назви з "*Banī...*" зустрічаються здебільшого в Середньому Єгипті аж до Сохага, з "*'Awlād...*" – на сході Дельти і на східному березі Нілу між Ас'ютом і Сохагом. Топоніми із "*Zāwiya*" зустрічаються на заході Дельти і винятково на західному березі Нілу до м. Кена, що свідчить про їхнє лівійське походження [Woidich 1996, *347*].

Типовими фонетичними рисами бедуїнського мовлення, які проявляються в осілих діалектах, є:

а) реалізація приголосних *g* та *č* замість класичних *q* та *k* відповідно. Перший випадок зустрічається скрізь в арабомовному світі, тоді як другий є типовим для Аравійського півострова, Центрального та Південного Іраку і Східної Сирії. Реалізацію класичного *q* через *g* у діалекті Верхнього Єгипту, на відміну від більш престижного варіанта – гортанного вибуху – в діалекті Нижнього, також пояснюють бедуїнським впливом. У діалекті м. Кифт зустрічається реалізація *q* через *k*: *kaddē* 'наскільки?', *'awkāt* 'часи' [Nishio 1994, *29*];

б) реалізація інтердентальних приголосних *s̲*, *z̲* та *d̲*. Для міських діалектів Єгипту, в тому числі Верхнього, ці звуки загалом не характерні, крім випадків вживання класицизмів в усному мовленні [Abu-Haidar 2006, *270*];

в) посилена веляризація приголосних і наявність вторинних емфатиків (пор. *maḥaḍḍa* 'подушка' у мовленні старшого покоління м. Кифт і *maḥadde* у мовленні молоді) [Nishio 1995, *179*];

г) наявність так званого "синдрому *gahawa*" (термін введений Х. Бланком у 1970 р.). Цю лексему обрано як характерний приклад для позначення фонетичного явища вставки короткого голосного *a* після приголосних *ḥ*, *ḥ̲*, *h*, *ġ*, *r*, якщо їм передує аналогічний голосний: *naḥl* 'пальми' → *naḥal*, *baḥr* 'море' → *baḥar*, *yaḥlaṣ* 'закінчується' → *yaḥalaṣ*. Цьому правилу не піддаються класицизми, форми похідних порід і 4-консонантного дієслова та морфемні межі. Крім регіону південніше Ас'юта, це явище серед осілих діалектів зустрічається в Неджді [De Jong 2007].

У галузі морфології спостерігається низка архаїчних рис, типових для бедуїнських діалектів – більш консервативних, ніж міські койне:

а) наявність диференціації за родом у множини II і III осіб низки займенникових форм (табл. 2). Такі риси добре простежуються на прикладі бедуїнізованого діалекту *B'ēri*. В аналогічних формах говірки м. Кифт форма множини ж.р. існує лише для вказівного займенника: *dowel* (ч.р.) / *dōle* (ж.р.) [Nishio 1995, *190*].

Таблиця 2. Форми множини займенників у діалекті B'ēri [Woidich 2006, 302–303]

	Особовий		Стягнений		Вказівний		Презентатив		Питальний
	II ос.	III ос.	II ос.	III ос.	'ці'	'ті'	II ос.	III ос.	'які?'
Ч.р.	*'intu*	*humma*	*-kum*	*-hum*	*dōl*	*dukkumma*	*'ahīkum*	*'ahumma*	*'innhumma*
Ж.р.	*'intan*	*hinna*	*-kan*	*-hin*	*dēl*	*dikkinna*	*'ahīkan*	*'ahinna*	*'innhinna*

б) відмінності в дієслівній парадигмі – магрибський тип дієвідмінювання в I особі імперфекта (*n---/n---u*) та поширення закінчень *-aw/-ay* (пор. парадигму імперфекта діалекту *B'ēri* [Woidich 2006, *305*] з формами імперфекта в одній з бедуїнських говірок Синаю [Monahan 2009, *677*] (табл. 3).

в) відсутність преформативів імперфекта, які в міських діалектах утворюють додаткові видочасові форми дієслова, зокрема відсутність поширеної в діалектах Машрика форми маркованого імперфекта із преформативом *b(i)-*, який обов'язково вживається для позначення дійсного способу: *gālu di te'ref kollᵉ ḥāǧǧa* 'сказали – вона все знає'; *di kat tiǧi* 'вона приходила'; *lē te'meli kāzā w kāzā?* 'чому ти так поводишся?' [Doss 1981, *261*, *267*]. У мовленні населення вищезгаданого селища *'Izbit al-Basīli* (його зразки представлені на www.semarch.uni-hd.de) преформатив присутній: *mašhūr ya'ni... bi-yḥallīṣ in-nās il-'ayyāna* 'він [святий Георгій] відомий тим, що рятує хворих людей '.

Таблиця 3. Дієвідмінювання дієслова в імперфекті

Бедуїни Синаю			***B'ēri***	
Однина	Множина		Однина	Множина
'ášṛab	*nášṛab*	I ос.	*nálbas*	*nílbisaw*
Ч.р. *tašṛab* Ж.р. *taášṛabay*	*taášṛabaw* *taášṛaban*	II ос.	Ч.р. *tálbas* Ж.р. *tílbisay*	*tílbisaw* *tílbisan*
Ч.р. *yášṛab* Ж.р. *taášṛab*	*yaášṛabaw* *yaášṛaban*	III ос.	Ч.р. *yálbas* Ж.р. *tálbas*	*yílbisaw* *yílbisan*

Основні відмінності між сучасними діалектами Верхнього й Нижнього Єгипту спостерігаються передусім у галузі фонології (сегментної, супрасегментної), морфонології та лексики [Abou-Seida 1971, *40*]. Найяскравішою фонетичною дистинктивною рисою є реалізація літературних фонем *ǧ* та *q*: перша у верхньоєгипетських говірках залишається незмінною, а в Нижньому Єгипті реалізується через звук *g*; друга реалізується в Нижньому Єгипті як гортанний вибух, у Верхньому – як *g*. Крім того, діалект Верхнього Єгипту характеризується посиленою веляризацією приголосних і наявністю вторинних емфатиків.

Крім зазначених особливостей, наведемо конкретні приклади прояву специфіки діалекту Верхнього Єгипту та його відмінностей від нижньоєгипетського:

1. Наявність так званого синдрому *bukaṛa*" (термін М. Войдіха) – розбиття консонантного кластера, в якому другим приголосним є *r*. Це явище характерне передусім для Середнього Єгипту, оазису Ель-Файюм та низки бедуїнських говірок Синаю: *bukṛa* 'завтра' → *bukaṛa*, *ḥamra* 'червона' → *ḥamara* [De Jong 2006, *320*].

2. Модель акцентуації за типом *mádrasa*, на відміну від каїрського *madrása*, що фонетично наближає цей ідіом до класичної норми: *Rábbina* 'Господь', *b-yís'al-u^h* 'запитує його', *ba'mil-ha* 'я роблю це', *máwwat-u^h wu-'állag-u^h* 'вбив його і повісив' (приклади з аудіофайлів на www.ibs-mena.com).

3. Відсутність редукції голосного в закритому складі, типової для каїрської норми: *ḥa-ysāmḥ-ak* 'він пробачить тобі', *'ārfa* 'вона знає'.

4. Система вокалізму містить 5 фонем (a/e/i/u/o), як і в каїрському койне, але відрізняється відсутністю алофонів фонеми *a* [Khalafalla 1969, *21*].

5. У словоформах із дієслівним запереченням (рамочна конструкція *ma---š*) стягнений займенник 3 особи однини ч.р. вимовляється з чіткою реалізацією *-h* без подовження голосного: *ma-fham-ū-š* 'я не розумію його'; *ma-sab-ū-š* 'він не кинув його' (Каїр) / *ma-fham-úh-š*; *ma-sab-úh-š* (Верхній Єгипет).

5. Починаючи з району Ас'юта, дистрибуція коротких голосних *a* та *i* у формах II та III порід базується на морфологічній формі, а не на консонантному оточенні, як у Нижньому Єгипті: *baḥḥar / yibaḥḥir* 'поїхати на північ Єгипту', *sāfar / yisāfir* 'подорожувати' [Wilmsen, Woidich 2007, *5*]. В аудіофайлах можна зустріти низку словоформ, у яких у верхньоєгипетському ідіомі не діє закон гармонії голосних (пор. каїр. *mistíwi* 'спілий', *titrífi'* 'підвищується' / верх.-єг. *mistáwi*, *titráfi'*) або не впливає консонантне оточення (контакт з емфатичними, увулярними, фарингальними та часто *r*, що в каїрських відповідниках завжди зумовлює фатху в II та III породах: каїр. *yiṭaḷḷa'* 'витягує', *yifássar* 'пояснює' / верх.-єг. *yiṭalḷí'*, *yifássir*). Те ж саме можна сказати про збереження фатхи в іменах моделі *fa'īl* (*kabīr* 'великий'), на відміну від нижньоєгипетського варіанта *fi'īl* (*kibīr*), де діє закон гармонії голосних. У цьому відношенні верхньоєгипетський діалект є більш консервативним.

6. У багатьох аспектах верхньоєгипетський ідіом має спільні риси з арабськими діалектами сусіднього Судану. У галузі фонетики як приклад можна навести реалізацію класичної африкати *ǧ* через *d* у говірці м. Кифт у низці лексем: *damal* 'верблюд', *rādil* 'чоловік' (у Судані цей звук має дорсальну артикуляцію й позиційно реалізується як м'який *d*: *dēš* 'армія' [Романов 1981, *5*]). У мовленні старшого інформанта практично в усіх випадках реалізується саме цей варіант, тоді як у молодого покоління спостерігається реалізація *ǧ*. Лише у препозиції до *l* вимовляється нижньоєгипетський варіант *g*: *rigl* 'нога', *ḫaglān* 'сором'язливий' [Nishio 1994, *28*]. Іншим прикладом є реалізація ініціального *a* в говірці № 4 в тих позиціях, які мають *i* в діалекті Нижнього Єгипту: артикль *al/ alli* 'котрий' / *'abn* 'син' / *'andarab* 'бути побитим' [Wilmsen, Woidich 2007, *5*].

7. У галузі лексики можна виділити передусім дві особливості: а) вплив бедуїнського субстрату (*kēf* 'як?', *zēn* 'добре' замість нижньоєгип. *'izzāy*, *kwayyis*); б) наявність лексем коптського походження, які зустрічаються лише в цьому регіоні арабомовного світу. Відомий єгипетський коптолог Еміль Магер наводить в аудіокурсі "*Qibtoarabika*" такі приклади коптського субстрату в діалекті Верхнього Єгипту: *damīra* 'сезон розливу', *ṭamy* 'глина, яку наносить із Нілу під час розливу', *ḫonn* 'дно', *wāri* 'новий' (у вислові *da huwwa wāri 'alēna* 'це для нас нове') та похідна від нього форма *wirwir* (мн. *warāwir*) у значенні 'маленький, молодий, свіжий' (*lissa wirwir* 'ще надто молодий', *il-katakīt il-warāwir* 'курчатка'); *ğāy* (скорочене від *'uğāy*) – заклик про допомогу (у сталому вислові *ğāy ya awlād ğāy* 'на допомогу, хлопці!').

Слід зазначити, що останнім часом можна помітити тенденцію до формування свого роду верхньоєгипетського койне, яке фонетично та морфологічно базується на основному ідіомі регіону (№ 1 у табл. 1), а в багатьох лексичних та синтаксичних аспектах орієнтується на каїрську норму. Така мовна форма широко представлена у ЗМІ, художніх фільмах і серіалах. На матеріалі аудіотекстів на біблійну тематику, начитаних обома основними територіальними ідіомами Єгипту, можна навести такі приклади:

Верхній Єгипет	*Каїр*	*Переклад*
Wi-f-šuġl-u^{h} déh bárḍak kā̃n Yūsif nāğiḥ.	Wi-kā̃n Yūsif bárḍu nā̃giḥ fi-š-šuġlanā̃-di.	Йосип був успішний і в цій справі.
Ma-kálṭ-š 'ákl-ak lēh? Wí-nta gā'id miḍḍāyig wi-mit'áknin kída lēh?	'Ínta ma-kálṭ-š 'ákl-ak lēh? Wí-nta 'ā̃'id middā̃yi' wi-mit'áknin kída lēh?	Чому ти не поїв? А ти чому сидиш такий схвильований і засмучений?
Ḥa-titráfi' rās-i, mišik-déh?	Miš ḥa-titrífi' rās-i?	Хіба не піднімуть мою голову?
...ḥa-ysāmḥ-ak il-málik wi-yraǧǧa'-ak li-šuġl-ak zayy^{i} ma kunt 'ašān 'ínta lli tisgī-h wu-titráfi' rās-ak min tā̃ni.	...ḥa-ysámḥ-ak il-málik wi-yragga'-ak li-šuġl-ak zayy^{i} ma kunt^{i} tamā̃m 'ašān inta lli tis'īh wi-titrífi' rās-ak min tā̃ni.	...цар тебе пробачить та поверне на те ж саме місце, де ти служив, аби саме ти подавав йому чашу, і піднесена буде твоя голова знову.
Is-ságga nása Yūsif ḫāliṣ. Wi-tmúrr il-'iyyām wi-š-šuhūr wi-Yūsif mánsi fi-s-síğn.	Wi-tmurr il-'ayyām wi-l-'asabī' wi-s-sá''a nā̃si Yūsif ḫāliṣ.	Минали дні й місяці/тижні, а виночерпій зовсім забув про Йосипа.

Як видно із прикладів, структури обох текстів майже тотожні. Укладачі свідомо уникають вузьких діалектних особливостей і намагаються створити своєрідне загальнозрозуміле койне з орієнтацією на більш престижну нижньоєгипетську норму. Такі тексти поширюються серед мас малоосвіченого населення для підвищення рівня культури мовлення. Фонетична оболонка при цьому залишається оригінальною, тому аудіоваріант тексту створює більш колоритну картину, ніж письмовий. У цьому разі можна помітити лише такі відмінності, як: а) збереження оригінальних систем консонантизму (*nāğiḥ/nāgiḥ; gā'id/'ā'id; miḍḍāyig/middā̃yi'*); б) різні типи акцентуації (*wi-yraǧǧa'-ak/wi-yragga'-ak*); в) типові для Верхнього Єгипту лексеми (*bárḍak* 'теж') та звороти на кшталт *f-šuġl-u^{h} déh, mišik-déh?*. Можна відзначити також вживання форми перфекта *nasa* 'забув' замість більш характерного для Каїра дієприкметника *nā̃si* в цій функції.

Таким чином, мовна ситуація в регіоні Верхнього Єгипту є набагато нестабільнішою, ніж на півночі країни, де вже впродовж багатьох десятиліть домінуючу роль у формуванні національної норми відіграє столичне койне. З огляду на культурне відставання цього регіону та нижчий рівень освіти в ньому досі зберігається доволі строката картина численних специфічних вузькотериторіальних говірок. Однак завдяки розвитку ЗМІ та різним державним освітнім програмам цей розрив поступово зменшується.

ЛІТЕРАТУРА

Петрова Ю.І. Класифікація територіальних ідіомів Єгипту // **Сходознавство**, *2008*, № 41–42.

Романов Б.В. **Суданский диалект арабского языка (лексико-грамматический очерк)** / Автореф. дисс. ... канд. филол. наук: Д.003.01.03. Москва, *1981*.

Abu-Haidar, Farida. Bedouinization // **Encyclopedia of Arabic Language and Linguistics.** Vol. 1, *2006*.

Abou-Seida, Abdelrahman M. **Diglossia in Egyptian Arabic: Prolecomena to a Pan-Arabic Socio-Linguistic Study**. The University of Texas at Austin, *1971*.

Badawi, El-Said, Hinds, Martin. **A Dictionary of Egyptian Arabic (Arabic-English)**. University of Cambridge, the American University in Cairo, *1986*.

Behnstedt, Peter. Dialect Geography // **Encyclopedia of Arabic Language and Linguistics.** *2006*, Vol. 1.

Dawood, T.H. **The Phonetics of the Il-Karnak Dialect (Upper Egypt)**. M.A. Thesis, University of London, *1949*.

Doss, Madiha. **Le dialecte Ṣa'idi de la region de Menya**. *1981*.

Durrell, Martin. Language as Geography // **An Encyclopedia of language** / Ed. by N.E. Collinge. Routledge, London and New York, *1990*.

De Jong, Rudolf. Bukara-Syndrome // **Encyclopedia of Arabic Language and Linguistics.** Vol. 1. *2006*.

De Jong, Rudolf. Gahawa-Syndrome // **Encyclopedia of Arabic Language and Linguistics.** Vol. 2. *2007*.

Kāmil, Murād. **Ḥaḍārat Miṣr fī al-'aṣr al-qibṭī**. Al-Qāhira, *2005*.

Khalafallah, Abdelghany A. **A Descriptive Grammar of Saei:di Egyptian Colloquial Arabic.** The Hague: Mouton, *1969*.

Maṣlūḥ, S.A.A. **Dirāsa li-lahağāt al-Minyā fī ḍaw' al-ğuġrāfiā al-luġawīya**. M.A. thesis, Dār al-'ulūm Colledge, University of Cairo, *1968*.

Miller, Catherine. Variation and Change in Arabic Urban Vernaculars // **Approaches to Arabic Dialects.** Brill, Leiden – Boston, *2004*.

Monahan, Philip J. Vowel Harmony // **Encyclopedia of Arabic Language and Linguistics.** Vol. 4. Brill, *2009*.

Nishio, Tetsuo. Characteristics of the Arabic Dialect of Qift (Upper Egypt) // **Journal of Asian and African Studies**, *1995*, No. 48–49.

Nishio, Tetsuo. **The Arabic Dialect of Qift (Upper Egypt)**. Institute for the Study of languages and Cultures of Asia and Africa, *1994*.

Owens, Jonathan. Arabic Dialect History and Historical Linguistic Mythology // **Journal of the American Oriental Society**. Vol. 123, № 4. *2003*.

Versteegh, Kees. Dialects of Arabic // **The Arabic Language.** The Edinburgh University Press, *1997*.

Wilmsen, David, Woidich, Manfred. Egypt // **Encyclopedia of Arabic Language and Linguistics**. Vol. 2. *2007*.

Woidich, Manfred. B'ēri Arabic // **Encyclopedia of Arabic Language and Linguistics.** Vol. 1. *2006*.

Woidich, Manfred. Rural Dialect of Egyptian Arabic: an Overview // Egypte / **Monde arabe**, Première série, *1996*, No. 27–28.

Woidich, Manfred, Behnstedt, Peter. Zum Sprachatlas von Ägypten // **Journal of Arabic Linguistics**, *1980*, Issue 5.